

## 49030 - معنای توحید و انواع آن

### سوال

توحید به چه معناست و بر چند نوع است؟

### پاسخ مفصل

توحید در لغت عرب، مصدر فعل «وَحَدَّ، يُوَحِّدُ» است و شخص اگر الله را به یگانگی بشناسد و او را از هر گونه شریک یا مشابهی در ذات یا صفاتش یگانه بداند را موحد می نامند.

عرب، تنها را واحد و احد و وحید می نامد. الله متعال نیز واحد است یعنی در هر حال از داشتن همانند، تنها است، بنابراین توحید یعنی علم به یگانگی و بی نظیر بودن الله است، و هر کس الله را به این صورت نشناسد یا او را واحد و بی شریک توصیف نکند، موحد نیست.

تعریف اصطلاحی توحید چنین است: یگانه دانستن الله در ویژگی های [مربوط به] الوهیت و ربوبیت و نامها و صفات.

همینطور می توان آن را اینگونه نیز تعریف کرد: اعتقاد به اینکه الله در ربوبیت و الوهیت و نامها و صفاتش یگانه و بی شریک است.

استفاده از این اصطلاح (توحید) یا یکی از مشتقات آن برای اشاره به این معنی، در کتاب و سنت ثابت است، از جمله:

خداوند متعال می فرماید: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ...﴾ [اخلاص / ۱] (بگو اوست الله یگانه).

و می فرماید: ﴿وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾ [بقره / ۱۶۳] (و معبود شما معبود یگانه ای است که جز او هیچ معبودی به حق نیست [و اوست] رحمان مهربان).

و می فرماید: ﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثٌ ثَلَاثَةٌ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ [مائده / ۷۳] (کسانی که گفتند الله سومین سه [خدا] است قطعاً کافر شده اند، و حال آنکه هیچ معبودی به حق جز الله یکتا نیست و اگر از آنچه می گویند باز نایستند به کافران ایشان عذابی دردناک خواهد رسید)، و آیات در این معنی بسیار است.

در صحیح بخاری (۷۳۷۲) و مسلم (۱۹) از ابن عباس - رضی الله عنهما - آمده است که گفت: هنگامی که رسول الله ﷺ معاذ بن جبل را به سوی اهل یمن فرستاد به او فرمود: «تو به نزد قومی از اهل کتاب می روی؛ پس نخستین چیزی که آنان را به سوی دعوت می کنی این باشد که الله متعال را یگانه بدانند، هرگاه آن را دانستند [و پذیرفتند] به آنان بگو خداوند پنج نماز را در شبانه روز برایشان فرض نموده، و هرگاه آن را دانستند آگاهشان کن که الله زکاتی را بر اموالشان فرض کرده که از ثروتمند آن ها گرفته می شود و به فقیرشان بازگردانده می شود؛ پس هرگاه به آن اقرار کردند، از ایشان بگیر و از اموال با ارزش آنان دوری گزین.»

و در صحیح مسلم (۱۶) از ابن عمر - رضی الله عنهما - از پیامبر ﷺ روایت است که فرمود: «اسلام بر پنج [رکن] بنا شده است: بر توحید الله و برپا داشتن نماز و دادن زکات و روزهی رمضان و حج.»

منظور از توحید در همی این نصوص محقق ساختن معنای شهادت «لا اله الا الله و محمدا رسول الله» است که حقیقت دین اسلام است؛ دینی که خداوند پیامبرش محمد ﷺ را برای آن مبعوث نمود؛ زیرا این کلمات و اصطلاحات (یعنی توحید و شهادتین) در کتاب و سنت به صورت مترادف یکدیگر یا به جای هم مورد استفاده قرار گرفته اند، مثلاً در برخی از الفاظ حدیث معاذ آمده است: «تو به نزد قومی از اهل کتاب خواهی رفت؛ پس هرگاه به نزدشان رفتی آنان را به این دعوت کن که گواهی دهند معبودی به حق جز الله نیست و اینکه محمد فرستادهی الله است» به روایت بخاری (۱۴۹۶).

و در روایت دیگری از حدیث ابن عمر آمده که رسول الله ﷺ فرمودند: «اسلام بر پنج [اصل] بنا شده: گواهی دادن به اینکه معبودی به حق جز الله نیست و اینکه محمد بنده و پیامبر اوست» به روایت مسلم (۱۶).

این نشان می دهد که توحید، حقیقت شهادت «لا اله الا الله و محمدا رسول الله» است و این همان اسلامی است که الله برای آن پیامبرش را به سوی انسان ها و جنیان فرستاد و از هیچ کس دینی جز آن نمی پذیرد.

الله متعال می فرماید: «(إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ)» [آل عمران / ۱۹] (همانا دین [مورد قبول] نزد الله، اسلام است).

و فرموده است: «(وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ)» [آل عمران / ۸۵] (و هر که جز اسلام دینی [دیگر] جوید هرگز از وی پذیرفته نشود و وی در آخرت از زیانکاران است).

پس از این باید بدانیم که علما توحید را به سه بخش تقسیم کرده اند:

توحید ربوبیت، و توحید الوهیت، و توحید نامها و صفات.

توحید ربوبیت یعنی: یگانه دانستن الله در کارهای او مانند خلقت و ملک و تدبیر و زنده کردن و میراندن و مانند آن.

ادله‌ی این توحید در کتاب و سنت، بسیار است که می‌توانید برای مطالعه‌ی بیشتر درباره‌ی به سوال شماره‌ی (۱۳۵۳۲) مراجعه نمایید.

بنابراین کسی که معتقد به آفریننده‌ی دیگری باشد، یا برای این جهان مالک و متصرفی جز الله قائل باشد این توحید را رعایت نکرده و به الله کفر ورزیده است.

کفار نخست به طور اجمالی این توحید را قبول داشتند، هر چند مخالف برخی تفصیل آن بودند. درباره‌ی اینکه آنان این توحید را اجمالا قبول داشتند، آیات بسیار وارد شده از جمله:

الله متعال می‌فرماید: ﴿وَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾ [عنکبوت: ۶۱] (و اگر از آنان بپرسی چه کسی آسمان‌ها و زمین را آفریده و خورشید و ماه را رام کرده است، خواهند گفت: الله؛ پس چگونه [از حق] بازگردانیده می‌شوند؟!).

و می‌فرماید: ﴿وَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ﴾ [عنکبوت/ ۶۳] (و اگر از آنان بپرسی چه کسی از آسمان آبی فرو فرستاده و زمین را پس از مرگش به وسیله‌ی آن زنده گردانیده است حتما خواهند گفت: الله؛ بگو: ستایش از آن الله است، با این همه بیشترشان نمی‌اندیشند).

و می‌فرماید: ﴿وَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾ [زخرف/ ۸۷] (و اگر از آنان بپرسی چه کسی آنان را خلق کرده، مسلماً خواهند گفت: الله؛ پس چگونه [از حقیقت] بازگردانیده می‌شوند؟!).

این آیات بیانگر این است که کافران اعتراف داشتند الله متعال خالق و مالک و تدبیرگر امور هستی است، اما با این وجود در عبادت او شرک آوردند که این نشان دهنده‌ی ظلم بسیار بزرگ آنان و دروغ زشت و عقل سست‌شان است. زیرا کسی که چنین صفاتی را دارد و چنین کارهایی را انجام داده شایسته‌ی این است که به تنهایی عبادت شود و کسی در این عبادت با او شریک قرار داده نشود. پروردگار متعال از شرک آنان پاک و منزّه است.

بر این اساس، کسی که به توحید ربوبیت به شیوه‌ی صحیح اقرار نمود، باید حتماً به توحید الوهیت (توحید عبادت) نیز اقرار نماید.

توحید الوهیت یعنی: یگانه ساختن الله تعالی در انجام انواع عبادات آشکار و پنهانِ قولی و عملی، و نفی عبادت هر چه جز او، چنانکه پروردگار متعال می‌فرماید: ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ﴾ [اسراء/ ۲۳] (و پروردگار تو

مقرر کرد که او را نپرستید). و می فرماید: **﴿وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا﴾** [نساء / ۳۶] (و الله را پرستید و چیزی را با او شریک مگردانید). توحید الوهیت را می توانید چنین تعریف کرد: توحید الله با کارهای بندگان.

این توحید را از آنجا توحید **«الوهیت»** نامیده اند که بر تالله برای الله یعنی عبادت الله همراه با محبت و بزرگداشت، بنا شده است.

و آن را توحید عبادت نامیده اند زیرا بنده با ادای امر خداوند و دوری از آنچه وی نهی کرده عبادت او را انجام می دهد.

این توحید را همچنین توحید طلب و قصد و اراده می نامند، زیرا بنده [ی حقیقی] هدف و قصد و اراده ای جز به دست آوردن خشنودی الله ندارد، پس الله را خالصانه عبادت می کند.

این همان توحیدی است که مردم در آن خلل ایجاد کرده اند و پیامبران برای بیان آن فرستاده شده و کتابها نازل گردیده و آفریدگان برای آن خلق شده اند و شریعتها قرار داده شده، و خصومت میان پیامبران و اقوامشان بر سر این توحید بوده که در نتیجه معاندان هلاک شدند و مومنان نجات یافتند.

بنابراین هر کس که این توحید او اشکال داشته باشد به این صورت که عبادتی را برای غیر الله انجام دهد، از امت اسلام خارج شده و دچار فتنه گردیده و از راه راست گمراه شده است.

توحید اسماء و صفات یعنی: یگانه دانستن الله در نامها و صفات وی؛ یعنی بنده معتقد باشد که الله در نامها و صفات خود همانند ندارد. این توحید بر دو اساس بنا شده است:

نخست: اثبات؛ یعنی ثابت دانستن نامهای نیک و صفات والایی که الله در کتابش یا پیامبرش ﷺ برای او اثبات کرده است به طوری که لایق جلال و عظمت الله باشد، بدون آنکه معنای آن را تحریف یا تاویل کنیم یا حقایق آن را تعطیل نماییم یا سعی در شرح چگونگی آن داشته باشیم.

دوم: تنزیه؛ یعنی پاک دانستن الله از هرگونه عیب، و نفی هر صفتی از صفات نقص که وی از خود نفی کرده است. دلیل آن این سخن پروردگار متعال است که می فرماید: **﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾** (هیچ چیز همانند او نیست و او شنوا و بیناست). اینجا الله متعال همانند بودن خود را با بندگان نفی نموده و در عین حال صفات کمال را به طوری که شایسته اش هست برای خود اثبات نموده است.

مراجعه نمایید به: الحجة فی بیان المحجة (۱/ ۳۰۵) و لوامع الأنوار البهية (۱/ ۵۷).